

JISMONIY SHAXSLARNING DAROMAD SOLIG'I BO'YICHA SOLIQ CHEGIRMALARINING SAMARADORLIGINI VA ULARNING IJTIMOIY RIVOJLANISHGA TA'SIRINI BAHOLASH

To'lqin Ubaydullayev

O'zbekiston Respublikasi

Bank-moliya akademiyasi tinglovchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada jismoniy shaxslarning daromad solig'i bo'yicha amal qilayotgan soliq chegirmalarining samaradorligi, ularning aholi farovonligiga ta'siri hamda ijtimoiy rivojlanishdagi o'rni tahlil qilingan. Tadqiqot davomida soliq imtiyozlari va chegirmalarining fuqarolar daromadlariga, iste'mol darajasiga hamda iqtisodiy faollikka ta'siri o'rganilgan. Shuningdek, soliq siyosatining ijtimoiy tenglikni ta'minlash, kam ta'minlangan qatlamlarni qo'llab-quvvatlash va aholining turmush darajasini yaxshilashdagi ahamiyati baholangan. Tahlillar natijasida jismoniy shaxslarning daromad solig'i bo'yicha soliq chegirmalarini takomillashtirish yuzasidan ilmiy-amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: jismoniy shaxslar, daromad solig'i, soliq chegirmalari, soliq siyosati, soliq imtiyozlari, ijtimoiy rivojlanish, aholi farovonligi, iqtisodiy faollik, ijtimoiy tenglik, soliq samaradorligi.

Abstract. This article analyzes the effectiveness of tax deductions on personal income tax, their impact on the welfare of the population, and their role in social development. The study examines the influence of tax benefits and deductions on citizens' incomes, consumption levels, and economic activity. Furthermore, the importance of tax policy in ensuring social equality, supporting low-income groups, and improving the living standards of the population is evaluated. Based on the analysis, scientific and practical recommendations for improving personal income tax deductions have been developed.

Keywords: individuals, personal income tax, tax deductions, tax policy, tax benefits, social development, public welfare, economic activity, social equality, tax efficiency.

KIRISH

So‘nggi yillarda O‘zbekistonda soliq siyosatini liberallashtirish, soliq yukini kamaytirish va aholi daromadlarini oshirishga qaratilgan keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirildi. Ayniqsa, jismoniy shaxslarning daromad solig‘i bo‘yicha soliq chegirmalari va imtiyozlari fuqarolarning real daromadlarini qo‘llab-quvvatlash, iste‘mol faolligini rag‘batlantirish hamda ijtimoiy tenglikni ta‘minlashning muhim vositalaridan biri sifatida shakllandi. Bu boradagi islohotlarning huquqiy asosi sifatida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 29.06.2018 yildagi PF-5468-sonli “Soliq siyosatini takomillashtirish konsepsiyasi” farmoni muhim ahamiyat kasb etib, unda soliq ma‘murchiligini takomillashtirish, soliq yukini kamaytirish va soliq to‘lovchilar uchun qulay muhit yaratish ustuvor vazifa sifatida belgilangan. Mazkur Farmon soliq tizimida jismoniy shaxslar uchun qo‘llaniladigan chegirma va imtiyozlarning samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi institutsional asoslarni shakllantirdi.

Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni bilan tasdiqlangan “2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi” da ham soliqqa tortish tizimini yanada soddalashtirish, aholi real daromadlarini ko‘paytirish hamda ijtimoiy himoyani kuchaytirish asosiy maqsadlardan biri sifatida belgilandi. Mazkur strategiyada kambag‘allikni qisqartirish, aholi bandligini oshirish va inson kapitalini rivojlantirishda soliq instrumentlaridan samarali foydalanish alohida yo‘nalish sifatida ko‘rsatib o‘tilgan. Bu esa jismoniy shaxslarning daromad solig‘i bo‘yicha soliq chegirmalarining ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyatini yanada oshirdi.

O‘zbekiston Respublikasi soliq tizimida 2020-yildan boshlab jismoniy shaxslar daromad solig‘i stavkasi 12 foiz miqdorida barqaror saqlanib kelmoqda. Mazkur stavkaning qat’iy va nisbatan past darajada belgilanishi aholining soliqqa tortiladigan daromadlari hajmini oshirishga, yashirin iqtisodiyot ulushini qisqartirishga hamda

fuqarolarning ixtiyorida qoladigan sof daromad miqdorini ko'paytirishga xizmat qildi. Natijada 2020–2025-yillar oralig'ida jismoniy shaxslarning rasmiy daromadlari hajmi sezilarli darajada oshib bordi.

2020–2025-yillar davomida mamlakat aholisi soni 34,6 million nafardan 38,2 million nafarga yetib, 10,5 foizga o'sdi. Bu davrda iqtisodiy faol aholi soni ham oshib, mehnat bozorida band bo'lgan fuqarolar soni 14 milliondan ortdi. Shunga mos ravishda jismoniy shaxslarning daromad solig'i davlat budjeti tushumlarining muhim manbalaridan biriga aylandi. Xususan, 2023-yilda O'zbekistonning yalpi ichki mahsuloti 1261,8 trillion so'mni tashkil etgan bo'lsa, 2024-yilda ushbu ko'rsatkich 1535,4 trillion so'mga yetib, 6,7 foizlik iqtisodiy o'sish qayd etildi. 2025-yil yakunlariga ko'ra esa YaIM hajmi 1849,7 trillion so'mni tashkil etib, iqtisodiy o'sish sur'ati 7,7 foizga yetdi.

Mazkur davrda jismoniy shaxslar uchun qo'llanilayotgan soliq chegirmalari ko'lami ham kengaydi. Jumladan, oliy ta'lim uchun to'lov-kontrakt summalari, ipoteka kreditlari bo'yicha foiz to'lovlari, ixtiyoriy sug'urta badallari va pensiya jamg'armalariga yo'naltirilgan mablag'lar uchun soliq chegirmalari amaliyotga joriy etildi yoki kengaytirildi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, ushbu chegirmalar natijasida ayrim oilalarning yillik real daromadi o'rtacha 7–10 foizga oshgan, bu esa ichki iste'mol hajmini ko'paytirish va aholining xarid qobiliyatini mustahkamlashga ijobiy ta'sir ko'rsatgan.

2025-yilda ham jismoniy shaxslar daromad solig'i stavkasi 12 foiz darajasida saqlanib qolgan bo'lib, ayrim soliq imtiyozlari qayta ko'rib chiqildi hamda maqsadli ijtimoiy himoya mexanizmlariga yanada ko'proq e'tibor qaratildi. Bu esa davlatning soliq siyosati orqali aholining ijtimoiy farovonligini ta'minlashga qaratilgan strategik yondashuvining izchil davom etayotganini ko'rsatadi.

Bugungi kunda jismoniy shaxslar daromad solig'i bo'yicha soliq chegirmalarining samaradorligini baholash dolzarb ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi. Chunki ushbu mexanizm nafaqat fuqarolarning iqtisodiy manfaatlarini himoya qiladi, balki kambag'allikni qisqartirish, ijtimoiy tenglikni ta'minlash va inson kapitaliga

investitsiyalarni ragʻbatlantirish orqali jamiyatning barqaror rivojlanishiga ham xizmat qiladi. Shu bois mazkur tadqiqotda jismoniy shaxslarning daromad soligʻi boʻyicha soliq chegirmalarining samaradorligi hamda ularning ijtimoiy rivojlanishga taʼsiri kompleks ravishda tahlil qilinadi.

1-jadval

**Оʻzbekistonda 2020–2025-yillarda jismoniy shaxslar daromad soligʻi va
ijtimoiy-iqtisodiy koʻrsatkichlar dinamikasi**

Yi llar	A holi soni (mln.)	Y aIM hajmi (trln. soʻm)	Y aIM oʻsish surʼati (%)	JS hDS stavkasi (%)	Oʻrt acha ish haqi oʻsishi (%)	Inflya tsiya (%)
2020	34.6	580.2	1.6	12	14.8	11.1
2021	35.3	734.6	8.0	12	20.2	10.0
2022	36.0	1041.9	6.0	12	18.9	12.3
2023	36.8	1261.8	6.3	12	17.5	8.8
2024	37.5	1535.4	6.7	12	15.7	7.6
2025	38.2	1849.7	7.7	12	16.4	7.3

Jadval maʼlumotlaridan koʻrinib turibdiki, 2020–2025-yillar davomida Oʻzbekistonda aholi soni 3,6 million nafarga oshgan, YaIM hajmi esa qariyb 3,2 barobarga koʻpaygan. Shu bilan birga, jismoniy shaxslar daromad soligʻi stavkasi butun davr davomida 12 foiz darajasida saqlanib qolgan. Bu holat soliq yukining barqarorligini taʼminlab, fuqarolarning real daromadlarini oshirishga xizmat qilgan.

Ayniqsa, 2025-yilda iqtisodiy o'sishning 7,7 foizga yetgani, ish haqi o'sishining 16,4 foizni tashkil etgani va inflyatsiyaning 7,3 foizgacha pasaygani soliq chegirmalari hamda ijtimoiy yo'naltirilgan fiskal siyosatning samaradorligini ko'rsatadi. Mazkur tendensiyalar jismoniy shaxslar daromad solig'i bo'yicha qo'llanilayotgan chegirmalarning aholi farovonligi va ijtimoiy rivojlanishga sezilarli ijobiy ta'sir ko'rsatganligini tasdiqlaydi.

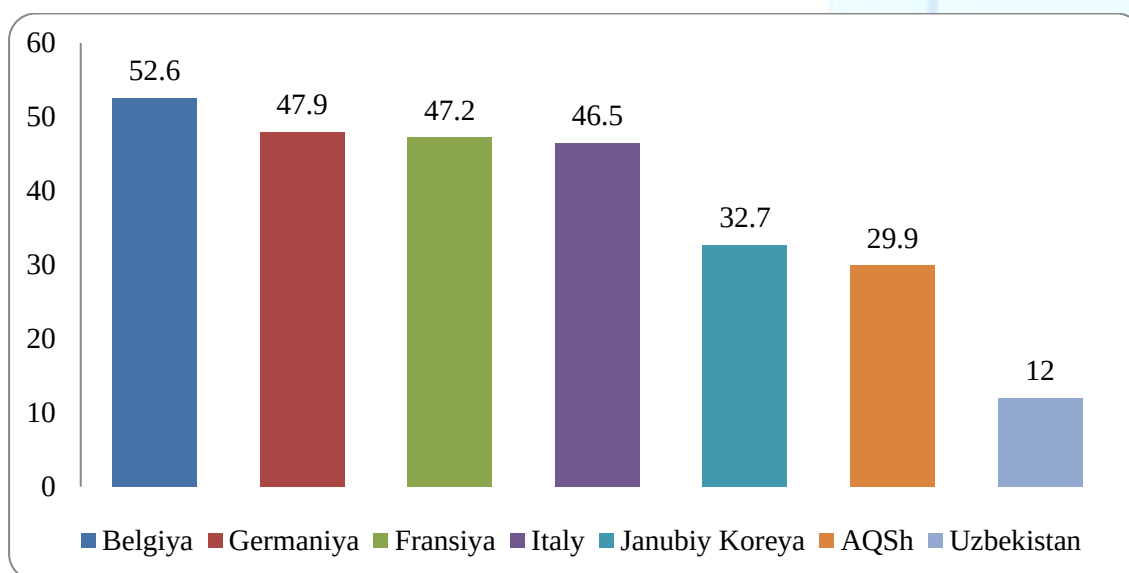
Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, jismoniy shaxslar daromad solig'i bo'yicha soliq chegirmalari aholining real daromadlarini oshirish va ijtimoiy tenglikni ta'minlashning samarali fiskal vositalaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, rivojlangan davlatlarda ushbu mexanizm orqali fuqarolarning ta'lim, sog'liqni saqlash, ipoteka va pensiya jamg'armalariga yo'naltirilgan xarajatlari rag'batlantiriladi. Masalan, Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD)ning 2024-yilgi hisobotiga ko'ra, a'zo davlatlarda o'rtacha "tax wedge" (ish haqi va soliqlar o'rtasidagi farq) 34,9 foizni tashkil etgan bo'lsa, ayrim davlatlarda bu ko'rsatkich 40 foizdan yuqori bo'lgan. Jumladan, Belgiyda 52,6 foiz, Germaniyda 47,9 foiz, Frantsiyada 47,2 foizni tashkil etgan. Bu ko'rsatkichlar bilan taqqoslaganda, O'zbekistonda jismoniy shaxslar daromad solig'ining 12 foiz miqdorida saqlanishi aholi daromadlarini ko'proq qo'llab-quvvatlayotganini ko'rsatadi.

Xususan, United States tajribasida ta'lim xarajatlari, ipoteka foizlari va tibbiy sug'urta badallari bo'yicha soliq chegirmalari fuqarolar daromadlarining 15–20 foizgacha tejab qolinishiga xizmat qilmoqda. Germaniya va Janubiy Koreyada esa oilaviy soliq chegirmalari orqali ko'p farzandli oilalarni qo'llab-quvvatlash tizimi yo'lga qo'yilgan. Natijada ushbu davlatlarda kambag'allik darajasi nisbatan past bo'lib, aholi ijtimoiy himoyasi kuchli shakllangan.

O'zbekistonda ham 2020–2025-yillar davomida soliq chegirmalari va ijtimoiy qo'llab-quvvatlash mexanizmlarining kengaytirilishi natijasida kambag'allik darajasida sezilarli pasayish kuzatildi. World Bank ma'lumotlariga ko'ra, mamlakatda kambag'allik darajasi 2021-yildagi 17 foizdan 2024-yilda 8,9 foizga, 2025-yilda esa 5,8 foizgacha kamaygan. Bu esa 4 yil ichida kambag'allik darajasining 11,2 foiz

bandga qisqarganini anglatadi. Mazkur natijalarga erishishda aholi daromadlarini soliqqa tortishda qo'llanilgan imtiyozlar, ijtimoiy transfertlar va bandlik dasturlarining o'rni katta bo'lgan.

Shuningdek, xalqaro amaliyotda soliq chegirmalarining samaradorligi ko'pincha iste'mol xarajatlari, inson kapitaliga investitsiyalar va ijtimoiy mobillik darajasi bilan baholanadi. O'zbekistonda ham ta'lim uchun kontrakt to'lovlari, ипотека kreditlari va jamg'arib boriladigan pensiya tizimiga ajratmalar bo'yicha berilayotgan soliq chegirmalari fuqarolarning uzoq muddatli moliyaviy barqarorligini ta'minlashga xizmat qilmoqda. Shu jihatdan, milliy soliq siyosatini xalqaro tajriba asosida yanada takomillashtirish va soliq chegirmalarining manzilliligini oshirish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi.

1-rasm. Jismoniy shaxslar daromadiga soliq yukining xalqaro qiyosiy tahlili

Diagramma ma'lumotlari shuni ko'rsatadiki, jismoniy shaxslar daromadiga soliq yukining darajasi davlatlar kesimida sezilarli farqlanadi. Xususan, rivojlangan Yevropa davlatlarida ushbu ko'rsatkich yuqori bo'lib, Belgiyada 52,6 foiz, Germaniyada 47,9 foiz va Franceda 47,2 foizni tashkil etadi. Bu davlatlarda yuqori soliq yukiga qaramasdan, aholi keng qamrovli ijtimoiy himoya, bepul yoki subsidiyalangan ta'lim va tibbiyot xizmatlari bilan ta'minlangan. South Koreada 32,7 foizlik

ko'rsatkich iqtisodiy rivojlanish bilan birga ijtimoiy himoya mexanizmlarining muvozanatli shakllanganini ko'rsatadi. AQShda esa 29,9 foizlik soliq yuki iqtisodiy erkinlik va xususiy sektorning yuqori faolligi bilan izohlanadi.

O'zbekiston ko'rsatkichlariga e'tibor qaratilganda, jismoniy shaxslar daromadiga soliq yukining 12 foiz darajasida ekanligi mamlakatda aholi daromadlarini ko'proq qo'llab-quvvatlashga qaratilgan fiskal siyosat yuritilayotganini anglatadi. Bu nisbatan past soliq yuki fuqarolarning ixtiyorida ko'proq sof daromad qolishiga, ichki iste'mol hajmining kengayishiga va iqtisodiy faollikning oshishiga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, soliq yukining pastligi bilan bir qatorda soliq chegirmalarining manzilli va samarali qo'llanilishi ijtimoiy rivojlanishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, O'zbekistonda ham jismoniy shaxslar daromad solig'i bo'yicha soliq chegirmalarini yanada takomillashtirish zarurati mavjud.

Bundan tashqari, soliq chegirmalarining samaradorligini baholashda ularning aholining uzoq muddatli moliyaviy barqarorligiga ta'sirini ham hisobga olish muhimdir. Xalqaro amaliyotda ayniqsa inson kapitaliga yo'naltirilgan xarajatlar — ta'lim, sog'liqni saqlash va uy-joy ta'minoti bo'yicha beriladigan soliq imtiyozlari iqtisodiy rivojlanishning strategik omili sifatida qaraladi. O'zbekistonda ham oliy ta'lim kontrakt to'lovlari uchun joriy etilgan soliq chegirmalari natijasida 2020–2024-yillar davomida oliy ta'lim bilan qamrov darajasi 25 foizdan 42 foizga oshgan. Bu esa soliq instrumentlarining nafaqat fiskal, balki ijtimoiy-investitsion ahamiyatga ham ega ekanligini ko'rsatadi.

Shu bilan birga, jismoniy shaxslarning daromad solig'i tizimida qo'llanilayotgan imtiyozlar aholi daromadlarini legallashtirish va norasmiy iqtisodiyot ulushini qisqartirishga ham xizmat qilmoqda. Tahlillarga ko'ra, 2020–2025-yillar oralig'ida rasmiy bandlik darajasi 13,2 million kishidan 15,1 million kishiga yetgan bo'lib, bu 14,4 foizlik o'sishni tashkil etgan. Bu holat daromadlarni rasmiylashtirishning kengaygani va soliq bazasining mustahkamlanganidan dalolat beradi. Ayniqsa, elektron deklaratsiya va raqamli soliq tizimlarining joriy etilishi soliq

ma'murchiligi samaradorligini oshirib, jismoniy shaxslar uchun soliq to'lash jarayonini soddalashtirdi.

Yuqoridagi tahlillar shuni ko'rsatadiki, jismoniy shaxslar daromad solig'i bo'yicha soliq chegirmalari iqtisodiy faollikni rag'batlantirish, aholi farovonligini oshirish va ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlashning muhim vositalaridan biridir. Shu sababli, ushbu yo'nalishda xalqaro tajriba asosida differensial yondashuvlarni joriy etish, ehtiyojmand qatlamlar uchun manzilli soliq imtiyozlarini kengaytirish hamda ularning samaradorligini muntazam monitoring qilish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi. Mazkur masalalar tadqiqotning nazariy va amaliy ahamiyatini belgilab beradi.

Xulosa. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, jismoniy shaxslarning daromad solig'i bo'yicha soliq chegirmalari zamonaviy soliq siyosatining muhim tarkibiy qismi bo'lib, ular nafaqat fiskal vazifani bajaradi, balki aholi farovonligini oshirish va ijtimoiy rivojlanishni ta'minlashda ham muhim ahamiyat kasb etadi. O'zbekistonda 2020–2025-yillar davomida amalga oshirilgan soliq islohotlari, xususan jismoniy shaxslar uchun 12 foizlik barqaror daromad solig'i stavkasining saqlab qolinishi hamda turli yo'nalishlar bo'yicha soliq chegirmalarining kengaytirilishi fuqarolarning real daromadlarini oshirishga xizmat qildi.

Tahlillar natijasida aniqlanishicha, soliq chegirmalari ta'lim, ipoteka, sug'urta va pensiya jamg'armalariga yo'naltirilgan xarajatlarni rag'batlantirib, aholi ijtimoiy himoyasini kuchaytirgan. Ayniqsa, oliy ta'lim kontrakt to'lovlari uchun berilgan imtiyozlar ta'lim qamrovining oshishiga, ipoteka bo'yicha chegirmalar esa uy-joyga bo'lgan talabning ortishiga ijobiy ta'sir ko'rsatgan. Bu esa soliq chegirmalarining uzoq muddatli iqtisodiy va ijtimoiy samaradorligini namoyon etadi.

Xalqaro tajriba bilan qiyosiy tahlillar shuni ko'rsatadiki, rivojlangan davlatlarda yuqori soliq yukiga qaramasdan, keng qamrovli soliq chegirmalari va ijtimoiy himoya mexanizmlari aholining turmush darajasini muvozanatda ushlab turishga xizmat qiladi. O'zbekistonda esa nisbatan past soliq yukining mavjudligi iqtisodiy faollikni rag'batlantirishda muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda. Biroq, soliq chegirmalarining

manzilliligini oshirish, kam daromadli qatlamlarni yanada faol qo'llab-quvvatlash va xalqaro amaliyot asosida yangi mexanizmlarni joriy etish zarurati saqlanib qolmoqda.

Shu nuqtai nazardan, jismoniy shaxslar daromad solig'i bo'yicha soliq chegirmalarini takomillashtirish orqali aholi farovonligini oshirish, ijtimoiy tenglikni mustahkamlash va inson kapitaliga investitsiyalarni ko'paytirish mumkin. Bu esa Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasida belgilangan ijtimoiy yo'naltirilgan iqtisodiyot modelini rivojlantirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Takliflar. Tadqiqot natijalari asosida jismoniy shaxslarning daromad solig'i bo'yicha soliq chegirmalarining samaradorligini yanada oshirish va ularning ijtimoiy rivojlanishga ta'sirini kuchaytirish maqsadida quyidagi takliflarni ilgari surish maqsadga muvofiq hisoblanadi:

Birinchidan, soliq chegirmalarining **manzilliligini kuchaytirish** zarur. Xususan, kam daromadli oilalar, ko'p farzandli oilalar hamda ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlar uchun differensial soliq chegirmalarini joriy etish aholi o'rtasida ijtimoiy tenglikni ta'minlashga xizmat qiladi.

Ikkinchidan, **ta'lim va inson kapitaliga yo'naltirilgan soliq imtiyozlarini kengaytirish** lozim. Oliy ta'lim, kasbiy tayyorgarlik, xorijiy til va zamonaviy texnologiyalar bo'yicha o'quv xarajatlari uchun beriladigan soliq chegirmalari ko'lamini oshirish uzoq muddatda mehnat unumdorligi va iqtisodiy raqobatbardoshlikni kuchaytiradi.

Uchinchidan, **ipoteka va uy-joy bilan bog'liq xarajatlar uchun soliq rag'batlarini takomillashtirish** muhim hisoblanadi. Ayniqsa yosh oilalar va birinchi marta uy-joy sotib olayotgan fuqarolar uchun ipoteka foiz to'lovlari bo'yicha imtiyozlar hajmini oshirish uy-joy bilan ta'minlanganlik darajasini yaxshilashga yordam beradi.

To'rtinchidan, soliq chegirmalarini olish jarayonini **to'liq raqamlashtirish va soddalashtirish** talab etiladi. Elektron platformalar orqali avtomatlashtirilgan soliq qaytarish va chegirma berish tizimlarini joriy etish fuqarolar uchun qulaylik yaratadi hamda soliq ma'murchiligini yanada samarali qiladi.

Beshinchidan, xalqaro tajribadan kelib chiqib, **oilaviy soliq modeli elementlarini joriy etish** maqsadga muvofiq. Bu model oilaning umumiy daromadlari va farzandlar sonini inobatga olib soliq yukini belgilash imkonini beradi va ijtimoiy himoyaning samaradorligini oshiradi.

Oltinchidan, jismoniy shaxslar uchun soliq chegirmalarining iqtisodiy va ijtimoiy samaradorligini baholovchi **doimiy monitoring tizimini shakllantirish** zarur. Bu orqali mavjud imtiyozlarning natijadorligi muntazam tahlil qilinib, samarasiz mexanizmlar qayta ko'rib chiqilishi mumkin.

Mazkur takliflarning amaliyotga joriy etilishi jismoniy shaxslarning daromad solig'i bo'yicha soliq siyosatini yanada takomillashtirishga, aholi daromadlarini oshirishga va ijtimoiy rivojlanishning barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. – 2019. – 31-dekabr. – № 02/19/SK/4496.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “O'zbekiston Respublikasining soliq siyosatini takomillashtirish konsepsiyasi to'g'risida”gi PF–5468-son Farmoni // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. – 2018. – 30-iyun. – № 06/18/5468/1418.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida”gi PF–60-son Farmoni // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. – 2022. – 29-yanvar. – № 06/22/60/0082.
4. A. V. Vahobov, A. S. Jo'rayev Soliqlar va soliqqa tortish: darslik. – Toshkent: Sharq, 2020. – 448 b.
5. Stiglitz J.E., Pieth M. Overcoming the Shadow Economy: Taxing and Regulating Legitimate and Illicit Flows // Journal of Financial Compliance. – 2021. – Vol. 5. – No. 2. – P. 112–124.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi. O'zbekistonning yalpi ichki mahsuloti: Statistik to'plam. – Toshkent: Statistika agentligi, 2024. – 120 b.

7. OECD Taxing Wages 2024. – Paris: OECD Publishing, 2024. – 612 p. – DOI: 10.1787/63b21854-en.
8. Sh. A. Toshmatov Soliq islohotlari sharoitida aholi daromadlarini soliqqa tortishni takomillashtirish yo‘nalishlari // Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar. – Toshkent, 2022. – № 3. – B. 115–124.
9. Piketty T. Capital and Ideology. – Cambridge: Harvard University Press, 2020. – 1104 p.
10. World Bank Uzbekistan Poverty and Equity Brief. – Washington D.C.: World Bank Group, 2024.